

La ceràmica decorada d'en Xavier Nogués

Loreto Meix i Boira

1. Introducció

Des de la Terra Alta podem prendre contacte amb el noucentisme i el millor representant del noucentisme. Parlem d'una obra del pintor Xavier Nogués, que va viure a Barcelona entre 1873 i 1941. Al Celler Cooperatiu del Pinell de Brai trobem a la façana una original mostra de la seva producció: el fris ceràmic de l'exterior.

Aquesta composició ceràmica, que té fortes connexions amb la ceràmica tradicional catalana, es considera una de les millors obres en aquest camp de l'artista.

Xavier Nogués, a més, sobresurt per la seva activitat creadora que es diversifica en diferents manifestacions artístiques. Va conrear la pintura de cavallet i al fresc, realitzà excel·lents aiguaforts i puntes seques, decorà ceràmica amb Francesc Quer i vidres amb Ricard Crespo. Col·laborà en nombroses publicacions, ja que era un gran caricaturista i dibuixant.

2. El noucentisme i l'artista

2.1. El noucentisme

El noucentisme és un moviment cultural i literari d'àmbit europeu, sorgit a començaments del segle XX. A Espanya, el *novecentismo* arrelà a partir de 1914 i es concretà en una reacció contra el modernisme en les arts plàstiques i contra a generació del 98 en l'àmbit literari.

Aquest moviment va tenir una importància particular a Catalunya ja que la seva ascensió ve lligada a l'accés al poder dels representants del catalanisme polític, encapçalats per Enric Prat de la Riba. El seu teòric principal va ser Eugeni d'Ors, volent principalment un retorn al classicisme mediterrani davant l'art bohemí i medievalitzant del modernisme.

En el camp plàstic el seu art va voler trobar les seves arrels en allò popular i mostrà una tendència cap allò monumental, sempre dins de la realitat. En arquitectura es busquen les formes del Renaixement italià i el seu màxim exponent és Nicolau Maria Rubió i Tudurí. En l'escultura es persegueix l'ideal grec i els seus

millors representants són Josep Clarà i Joan Rebull.

Per acabar, la pintura, sabé combinar el classicisme arquitectònic i escultòric i l'art popular i costumista. Els seus principals conreadors foren Xavier Nogués, Josep Sunyer, Francesc Galí i Isidre Nonell. Picasso hi col·laborà sense identificar-s'hi.

2.2. Notes biogràfiques

Francesc Xavier Nogués i Casas va néixer a Barcelona l'any 1873. Era fill de comerciants emplaçats al barri de la Ribera. De jove va treballar a una casa de màquines i amb aquesta feina va tenir l'oportunitat d'entrar en contacte amb el dibuix. Va començar a assistir a l'acadèmia Martínez Altés agafant cada vegada més afecció per la pintura. Als disset anys va compaginar l'assistència d'aquesta acadèmia amb la de Pere Borrell del Caso.

La personalitat tímida i callada de Nogués li van dificultar declarar el seu entusiasme per la pintura a la seva família. Un cop va fer-ho els seus pares l'únic que van fer és acceptar-ho amb resignació.

El 1896 va anar a Madrid amb el seu pare i va visitar el Museu del Prado. Amb aquesta visita va entrar en contacte amb les obres dels millors artistes espanyols i el que el va commoure més va ser Francisco de Goya. Un cop a Barcelona abandonà l'acadèmia de Martínez Altés i continuà amb Pere Borrell. Més tard, el 1901, va fer un primer viatge a París. En aquesta capital mundial de l'art ingressà a l'acadèmia Colarossi i entrà en contacte amb un realisme que no tenia res a veure amb el barceloní.

A partir d'aquest moment es consagrà a la producció artística. En els seus inicis treballà com a cartellista i il·lustrador, més tard pintà a l'oli. Van començar les seves col·laboracions a revistes, la llista de les quals és inacabable. Treballà la pintura sobre vidre, la ceràmica, la pintura al fresc, el cartellisme, etc. Al llarg de la



Ramon Faneca

La plegadora d'olives. (detall del fris de Xavier Nogués) Celler Cooperatiu del Pinell de Brai (1919-1922)

seva vida professional el trobem treballant en solitari o com a col·laborador amb altres artistes. En un principi comparteix estudi juntament amb Fontbona, posteriorment trasllada el seu taller a Major de Gràcia (1909) i finalment al carrer de Provença (1912).

Els amics personals de Xavier Nogués van ser Pidelaserra, Isern Alié, Francesc Fontbona, Gaietà Cornet, Riera i Solà Andreu. Tota aquesta colla la va conèixer a l'acadèmia Borrrell, i a més a més, tots ells es reunien a la botiga del litògraf Riera i en una taverna anomenada "el Rovell de l'Ou". S'hi trobaven tant artistes com literats; Junyent, els germans Oslès, Josep Lleonard, Cristòfol de Domènech, etc. En les seves reunions discutien sobre estètica, religió, sociologia, filosofia, literatura, teatre, etc. Aquest grup simpatitzava amb *Els Quatre Gats*.

3. La producció artística

3.1. La producció gràfica

Els primers passos dins del món de l'art de Xavier Nogués es donaren amb l'*Auca de l'Aplec de Sant Medir*. El litògraf Riera va encarregar el

text a Josep Lleonard. Més endavant el nostre pintor va il·lustrar els versos de Noguères Oller titulats *Poti Potí*.

En aquesta primera etapa, segons constata Joan Sacs, Nogués és més dibuixant que pintor. El primer, també afirmà que el nostre pintor es revela com un gran caricaturista. Diversos crítics d'art l'han comparat al pintor i caricaturista alemany George Grosz (1893-1959)¹, pel seu expressionisme tot i no arribar a la sàtira agressiva d'aquest. Del 1906 al 1909 Nogués es llogà per a pintar els interiors - el vestíbul, concretament - de la casa que aleshores Gaudí estava fent al Passeig de Gràcia xamfrà Provença, la Pedrera.

El 1909 va ser l'any de la seva consagració artística. Joan Sacs va fundar el setmanari *Papitu*. El director de la revista, Sacs, cridà a Nogués i a Pidelaserra per a col·laborar-hi. Nogués hi treballà signant amb el pseudònim *Babel*. Les divertides caricatures del nostre artista van tenir molt d'èxit. En aquesta revista satírica hi col·laboraren altres artistes de renom com Nonell, Aragay, Humbert o Planas. Durant

el mateix període també va dibuixar cartells per a la casa Pathé i per a la tipografia d'Enrich i Cia.

El mateix any començà a gravar a l'aiguafort i l'aigua tinta. El 1911 engegà la seva contribució amb l'*Almanach dels Noucentistes* imprès per Joaquim Horta i en el qual es recullen treballs de Nonell, Aragay, Torné Esquius, Picasso i Canals.

El 1912 Nogués continuà la seva tasca relacionada amb les arts gràfiques i publicà dibuixos juntament amb Manuel Humbert a la nova revista *Picariol*, que si bé va durar poc va gaudir d'un gran prestigi.

Xavier Nogués aconseguí més popularitat com a caricaturista a partir del 1914 quan compartí la direcció de *Revista Nova*, juntament amb J. Sacs. El mateix any compaginà aquesta col·laboració amb les d'altres publicacions com *Ibèria*, *Vell i Nou*, *Cuca Fera*, *L'Instant*, i d'altres. L'any vinent, el 1915, es fundà *La revista*, la part gràfica de la mateixa rebé la participació de Nogués. El 1919 començà a treballar amb la revista *Catalunya Pintoresca*² tot fent il·lustracions de caire costumista. L'any 1920 il·lustrà l'*Abecedari per a nens* i el 1922 els Salvat-Papasseit li encarregaren la il·lustració d'un llibre titulat *50 Ninots*.

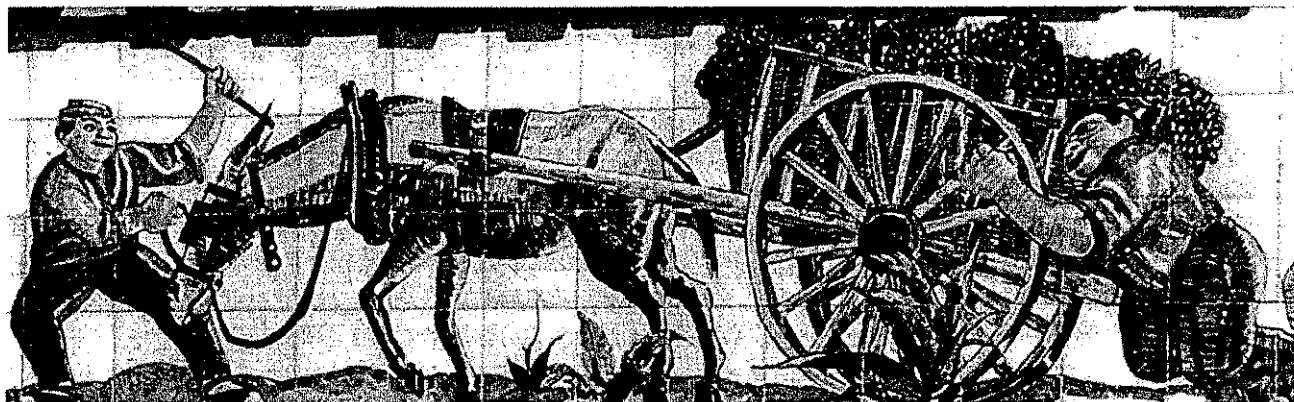
3.2. La decoració mural

El 1915, trobem a Xavier Nogués pintant els murals del celler de les Galeries Laietanes (Avui al Museu d'Art Modern de Barcelona). Decora el celler amb pintura al tremp i hi realitza els dibuixos de borratxos i bevedors molt característics.

Entrat l'any 1916, Lluís Plandiura cridà a Nogués per a decorar la seva casa al carrer de la Ribera i li dóna llibertat total. En la casa hi va fer importants reformes, principalment al saló. Per a acabar aquest encàrrec Nogués va trigar deu anys.

El 1929 també decorà amb pintura mural el despatx de l'alcalde de l'Ajuntament de Barcelona. Es tracta d'una obra pictòrica on evoca esdeveniments importants de la Barcelona del segle XIX: el comerç amb Amèrica, l'enderrocament de les muralles, la florida de les arts i de les lletres, la cançó popular, el Sr. Esteve mesurant els teixits. En aquest encàrrec, Nogués s'aferma com a decorador. Una sola fotografia d'aquest treball no és suficient per a fer-nos idea del conjunt. Tota la cambra es troba pintada tot fent una composició que exalta el passat de Barcelona.

Al Museu d'Art Modern podem veure tres



El carro i la taula dels caçadors (detalls del fris de Xavier Nogués) Celler Cooperatiu del Pinell de Brai (1919-1922)

mostres dels estudis previs que Nogués va fer per a confeccionar aquests murals del despatx de l'alcalde. Els tres esbossos són: "Botiguer mesurant roba", "Dos cavalls corrents" i "Mariner".

3.3. La decoració en ceràmica

Durant la segona dècada del segle XX Santiago Segura va suggerir X. Nogués decorar rajoles de ceràmica. L'etapa productora de ceràmica es cenneix entre 1916 i 1921 i gairebé no fa altra cosa. Durant aquest període col·labora amb Francesc Quer per a fer rajoles, gerros i plats amb els típics ninots grotescos.

La seva activitat de decoració d'objectes no es clou amb la ceràmica ja que també va unir-se amb Ricard Crespo per a decorar objectes de vidre. En aquests objectes delicats - gots i plats - podem trobar-hi l'empremta inconfusible del pintor: figures ben acolorides, poc estilitzades, de cares vermelles i emmarcades pel característic traç negre.

El 1916 Romà Jori, en un article publicat a la revista *Vell i Nou*, ja lloava les aptituds de Nogués com a decorador d'atuell de ceràmica inspirada en la tradició catalana. Part de l'article escrit per Jori titulat *Ceràmica decorada per Xavier Nogués* resa el següent:

Xavier Nogués, que és un esperit delicat, ha sabut donar a l'expressió de la imatge popular catalana un esperit artístic, d'humorisme sa, sols comparable amb els grans mestres. I aquest gust de bon humor s'uneix amb el sentit de la decoració. I aplicant-ho a la ceràmica amb riquesa de qualitat i de color, constitueix una obra artística del més alt valor. Les primeres produccions de la ceràmica decorada per en Xavier Nogués, que es troben a les Galeries Laietanes: rajoles - les nostres rajoles catalanes, que trobem ara fetes art bell, - gerros, plats, indiquen tot el començament esplèndid d'una recreació. Les rajoles d'en Nogués varen començar amb un lleuger assaig, amb un titubeig, per a decoració del celler de les Galeries Laietanes. Allò va ser la iniciació i la revelació. Ara és l'impuls donat a una obra que pot anar molt lluny.

L'any 1920, Cèsar Martinell, coneixedor de l'obra de Xavier Nogués, va adquirir rajoles de l'artista i les va ensenyar a la junta del Celler Cooperatiu del Pinell de Brai. En un principi van accedir a encarregar un fris que guarnís la façana. Més endavant es van fer enrera davant de les pressions econòmiques i van acordar

deixar el tema de la decoració per un altre moment, però les rajoles ja estaven fetes. Un cop acabades van ser portades en secret al Pinell i van ser guardades en capsas en el mateix celler. El 1949, un cop mort l'artista, Martinell va recordar la qüestió del fris al que aleshores era alcalde, Altadill i Serres, que havia estat membre de la junta constructora. Un cop localitzat el van col·locar a la façana.

Els plafons del Celler tenen uns 40 metres de longitud i són de colors vius tot contrastant amb el paisatge del Pinell de Brai. Els homes i les dones, les feines camperoles i les seves collites es troben retratades en aquests frisos dissenyats tot fent una franja horitzontal estreta i llarga, de fons blanc, que ressalta amb el to daurat del mur i que ressegueix tota la façana principal de l'edifici.

Són els dibuixos grotescos típics de Xavier Nogués; personatges baixos i rabassuts, amb expressives gesticulacions, de cares rodones i posats peculiars. No hi falten els carros ni les mules, ni les oliveres ni les vinyes, tampoc una taula parada amb uns caçadors que s'atipen de vi.

Els crítics assenyalen que els plafons ceràmics del Celler Cooperatiu del Pinell de Brai constitueixen l'obra més important d'aquest artista en el camp de la ceràmica decorada.

El 1923, tot continuant la seva tasca com a decorador de rajoles de ceràmica, va fer uns plafons per al Restaurant Barceloní *Can Culletes*.

3.4. La col·laboració amb l'Exposició Universal de Barcelona i els darrers anys

Per a preparar l'Exposició Universal de Barcelona de 1929 es va nomenar Lluís Plandiura, membre de la Junta Directiva. Al seu torn aquest va designar membres de l'assessoria artística a Xavier Nogués, a Utrillo, a Junyent i a Canals.

Tots aquests artistes van pensar en la creació d'un Poble Espanyol, i per a complir aquesta tasca van fer un gran viatge en cotxe per tota Espanya. Cadascú s'ocupava d'una cosa, l'un de la fotografia, l'altre dels dibuixos, etc. Aquí Nogués reprèn el seu paper de decorador i a més s'encarrega d'executar el cartell anunciador del Poble Espanyol.

La pintura de cavallet és un tipus de producció a la que Nogués s'hi dedicà durant els seus últims anys de vida. Hi ha catalogades unes



Pagès bevent vi. (detall del fris de Xavier Nogués) Celler Cooperatiu del Pinell de Brai (1919-1922)

vuitanta obres d'aquest gènere. Els temes més representats són les sardanes, les fires, les 'romeries', els paisatges, etc. Algunes d'aquestes obres les podem observar al Museu d'Art Modern de Barcelona (MAMB).

4. Conclusió

Com podem veure, l'obra de Xavier Nogués és ingent. La seva capacitat creadora és immensa i variada i a més a més es tracta d'un artista molt versàtil ja que s'adapta a tota mena de treballs, siguin per a treballar en solitari o amb d'altres artistes. Es mou, tanmateix, entre el món de l'art estrictament parlant i el de l'artesanía, per exemple quan aplica els seus coneixements pictòrics a la ceràmica. També cal subratllar que quan treballa se sent còmode en totes les formes que escull, sigui la pintura al fresc o la de cavallet, o el gravat o el cartell, que són tots gèneres completament diferents.

Com a artista, per exemple, quan fa carica-

tures per a moltíssimes publicacions catalanes de la primera meitat de segle XX ho fa d'una manera especial, amb una gràcia afortunada ja que la seva crítica no és mordaç ni agressiva. Agafa allò que fa menys mal i critica grups o personatges tipus i mai no a persones concretes. Podem dir que és un autèntic observador de la realitat que l'envolta. Retrata la Catalunya de l'època en la seva vessant més popular, no des d'una visió refinada i culta.

Tota aquesta colla d'elements fan que Xavier Nogués sigui una de les figures cabdals de l'art català de la primera meitat del segle XX i indubtablement de les més rellevants dins de noucentisme, ja que va contribuir a imprimir caràcter en aquest moviment tant singular.

En el camp de la ceràmica, el trobem treballant amb César Martinell per a la decoració del Celler Cooperatiu del Pinell de Brai. Gràcies al tarannà inquiet de Martinell trobem una obra

de Nogués a la Terra Alta.

Els membres que van fer possible la construcció del Celler Cooperatiu en un principi van acollir entusiàsticament la proposta d'incloure un ornament a la façana però més tard es trobaven poc inclinats a gastar unes despeses extres invertint uns diners per a un element simplement decoratiu i van cancel·lar l'encàrrec. Però les rajoles ja estaven preparades i César Martinell les va fer arribar al Pinell. Així doncs, podem dir que a la Terra Alta tenim una obra d'aquest pintor noucentista barceloní gràcies a la insistència de César Martinell, l'arquitecte de molts dels cellers cooperatius bastits durant l'etapa de la Mancomunitat Catalana.

5. Cronologia

1873. Naixement.
1886. Estudia a l'Acadèmia Martínez Altés.
1896. Viatge a Madrid.
1899. Publica l'Auca de l'Aplec de Sant Medir.
1901. Primer viatge a París.
1902. Exposició a l'Ateneu. Guanya el 2on premi de cartells de la Mercè.
1903. Comparteix estudi amb Fontbona.
1904. Entra a l'Associació de Pintors i Escultors Catalans.
1905. Exposa a la Sala Parés, exposició col·lectiva.
1906. Exposa paisatges puntillistes a la Sala Parés. Decora gerros de porcellana per la manufactura Serra.
1908. Decora el vestíbul de La Pedrera. Col·labora amb *Hojas Selectas*.
1909. Col·labora amb el setmanari *Papitu* i amb *l'Esquella de la Torratxa*.
1912. Col·labora amb *Picanyol*, i *La Publicitat*.
1914. Col·labora amb *Ibèria*, *Vell i Nou*, *Revista Nova*, *Cuca Fera*, *Un Enemic del Poble*, *L'Instant*, *La Mainada*, *Jordi*, *El Be Negre*, *Terra Mar*, *Fulles Musicals*, *La Cambra Mercantil*.
1915. Decoració murals de les Galeries Laietanes.
1917. Inici decoració mural de la Casa Plandiura.
1919. Col·labora amb *La Catalunya Pintoresca*.
1921-1922. Creació dels plafons ceràmics del Celler Cooperatiu del Pinell del Brai (Terra Alta).
1922. Publicació de *50 Ninots*.
1923. Creació dels plafons ceràmics del Restaurant Can Culleretes.
1927. Il·lustració de les sàtires de Guerau de Liost.

1929. Decora el despatx de l'alcalde. Acabament de la decoració dels Plandiura.

1934. Il·lustra *El sombrero de tres picos* de P. De Alarcón. Participa com a professor de gravat i aiguafort al Taller Escola creat per la Generalitat.

1937. Il·lustra *El Bestiari* de Pere Quart.

1938. Il·lustra els reculls de *L'humor de Barcelona del vuit-cents*.

1940. Il·lustra *El Patrañuelo* de Joan Timoneda.

6. Bibliografia

AA. DD.; *Diccionari d'art Oxford*. Edicions 62. Barcelona, 1996.

BENET, Rafael; *Xavier Nogués caricaturista i pintor*. Ed. Omega. Barcelona, 1949.

Exposició Legado de Isabel Escalada, Vda. De Xavier Nogués. Catálogo. Ayuntamiento de Barcelona. Museos de Arte. S.A.D.A.G. Barcelona, 1972.

FONTBONA, Francesc; *La crisi del modernisme artístic*. Col·lecció Biblioteca Cultura Catalana, n. 17. Editorial Curial. Barcelona, 1975.

JARDÍ, Enric; *E Noucentisme*. Editorial Proa. Barcelona, 1980.

JORI, Romà; "Ceràmica decorada per en Xavier Nogués", *Vell i Nou*, número 33, Barcelona 1916, pàgines 192-194.

MOLAS, Joaquim; *Paisatges de Catalunya*. Edita Generalitat de Catalunya. Barcelona, 1990.

ORS, Eugeni; *Mis Salones*. Editorial Aguilar. Madrid, 1967.

PERUCHO, Joan; *El Arte en las Artes*. Editorial Danae. Barcelona, 1964.

RÀFOLS, J. F.; *Modernismo y Modernistas*. Editorial Bertino. Barcelona, 1949.

SACS, Joan; *La nostra gent: Xavier Nogués*. Col·lecció quaderns blaus. Editorial Llibreria Catalonia. Barcelona, 1925.

TRENC, Eliseu; *Les arts gràfiques de l'època modernista a Barcelona*. Edita Gremi d'Indústries Gràfiques. Barcelona, 1977.

1. Pintor alemany, els seus inicis els realitza com a caricaturista. Les seves obres es veuen marcades d'una forta empremta satírica, sovint descarnada.

2. Un dibuix a la ploma de X. Nogués per aquesta revista es conserva al Museu d'Art Modern de Barcelona. Es tracta del dibuix titulat *A Can Seixanta*.